

Раїса Танана

ПРО ЩО РОЗПОВІЛИ СВІТЛИНИ

У березні цього року ми відзначили 175-річчя від дня народження талановитого педагога, довголітнього охоронця Шевченкової могили Василя Степановича Гнилосирова.

Про його велику роль в історії Шевченкової могили можна довідатися з різних джерел (див. [2, 3, 5, 6, 7]), і вони здебільшого подають фото Василя Степановича студентських років. Перечитуючи записи В. С. Гнилосирова “До історії Шевченкової могили”, довідуємося, що на Тарасовій горі він зустрічався з багатьма видатними діячами української культури, які приходили вклонитися Кобзаревій могилі. І, природно, цікавить питання, чому до сьогодні не дійшла жодна документальна світлина, на якій можна було б побачити його в колі видатних митців України, адже такі знімки відомі. Зокрема, у фондах Шевченківського національного заповідника зберігається фоторепродукція “Видатні митці України на могилі Т. Г. Шевченка. 1893 р.”.

Уперше цю світлину я побачила в “Робітничій газеті” (1988, № 56, від 8.03.): нею проілюстрував свій матеріал про Т. Шевченка “З роду в рід” правнук поета О. Є. Лисенко. Хоч, звісно, жодним словом про фото не обмовився. Тоді на тому фото ми впізнали Бориса Грінченка, Михайла Старицького, Миколу Біляшівського і, як думали, в центрі в чорному одязі сидить Микола Лисенко.

Через три роки в журналі “Україна” (1991, № 22) М. Біляшівський у статті “Наш добрий певний товариш” розповідь про свого діда – відомого українського етнографа,

археолога Миколу Біляшівського. Матеріал він проілюструє кількома цікавими світлинами, а серед них – і вже згадана, де група видатних митців України сидить на східцях, котрі ведуть на могилу Шевченка (датується вона 1893 р.).

У книзі З. П. Тарахан-Берези “Святиня” теж уміщена ця світлина [6, с. 254], а в підтекстовці до неї сказано: “На Шевченковій могилі. Сидять у другому ряду знизу, перший ліворуч, М. Біляшівський, у центрі (в білому кашкеті) Михайло Старицький”.

Ще світлину можна побачити в книзі “Микола Лисенко. Листи” (К.: Муз. Україна, 2004). Автор-упорядник Р. М. Скорульська робить до неї таку підтекстовку: “На Шевченковій могилі (близько 1893 р.). В центрі сидять: Микола Біляшівський, Михайло Старицький (у білому), Тадей Рильський (з бородою), Микола Лисенко (у чорному). Над Старицьким – Йосип Юркевич. У картузі, відвернувся ліворуч – Василь Гнилосиров”. Прочитавши такий підпис, мимохить починаєш сумніватися стосовно Гнилосирова, адже зображена особа швидше нагадує Володимира Науменка (тоді саме нам довелося займатись атрибутуванням цієї світлини). А Гнилосиров, як ми припускали,

Видатні митці України на могилі Т. Г. Шевченка.
16.07.1892 р.

сидить у білому кашкеті в останньому ряду. Тоді навіть і не підозрювалося, що відомого композитора Миколи Лисенка на цій світлині немає зовсім...

В. С. Гнилоширов (1836–1900), педагог, просвітник, багаторічний охоронець Шевченкової могили в Каневі

Та всі ці припущення – і наші, і п. Р. Скорульської щодо В. С. Гнилоширова виявилися неточними. Це стало відомо цьогооріч. Нещодавно до музею Кобзаря в Каневі потрапила цікава книга “Повернені Шевченківські раритети”, видана Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, УВАН у США 2010 року. Її подарував заступник директора Інституту кандидат філологічних наук, автор-упорядник Сергій Анастасійович Гальченко. У книзі подані репродукції з оригінальних світлин, рукописів, листів та інших матеріалів, які були вивезені з України 1943 року. І лише через 66 років вони повернулися знову додому.

Серед численних репродукцій нашу увагу відразу привернули дві. Це, зокрема, фото охоронця Шевченкової могили В. С. Гнилоширова (с. 76), адже до цього часу в енциклопедіях, словниках подавалася його світлина тільки в молодому віці, а тут йому приблизно 60 років.

Під іншою світлиною, яка так само зацікавила (с. 77), стоїть підтекстовка: “Групове фото біля могили Т. Шевченка. 16.07.1892 р. Оригінал” (див. фото на с. 196). Уважно придивившись до постатей, ми пригадали іншу світлину, на якій, думається, фігурувало це ж коло людей (про неї згадувалося вище). Відшукавши й зіставивши два знімки, виявили, що зроблені вони того самого дня.

Удалося встановити, що, крім М. Старицького, М. Біляшівського, Т. Рильського, Й. Юркевича, є на світлині український діалектолог, етнограф, дійсний член Наукового Товариства імені Т. Шевченка Костянтин Михальчук (сидить в останньому ряду ліворуч, спершись лівою рукою на сходи); Б. Грінченко, сидить в останньому ряду праворуч,

підперши голову правою рукою, Г. Мачтет (сидить в останньому ряду в білому картузі).

І ось у подарованій С. А. Гальченком книзі “Повернені Шевченківські раритети” ми знову зауважили цих самих митців, тільки вже не на могилі, а біля могили за столом – сидять (*зліва направо*): М. Старицький, В. Гнилоширов, М. Біляшівський, Й. Юркевич, особа не встановлена, Т. Рильський; стоять (*справа наліво*): К. Михальчук, Б. Грінченко, В. Науменко, Г. Мачтет.

Порівнявши фото В. Гнилоширова, подане на с. 76, із чоловіком, який сидить поруч із М. Старицьким (фото на с. 77), неважко помітити, що це одна і та ж сама особа, тобто це – Гнилоширов. Тепер повернімося до фото, де ці ж люди сидять на сходах до могили Кобзаря. Тут бачимо Василя Степановича в центрі біля М. Старицького. Виходить, що це не композитор

М. Лисенко (як вважали досі), а багаторічний охоронець Шевченкової могили. А ліворуч від Й. Юркевича сидить, схиливши голову на праву руку, В. Науменко. Про те, що ці фото зроблені того самого дня, свідчать і інші постаті, закарбовані на них. Тепер залишається з’ясувати, що ж за подія зібрала діячів української культури за столом біля могили Кобзаря?

У підтекстовці до світлини вказана дата “16.07.1892 р”. Вона й допомогла знайти відповідь на запитання. Уже вкотре звертаємося до рукописних записів В. С. Гнилоширова “До історії Шевченкової могили”. На одній зі сторінок за 1887 рік є запис: “1887. 13 липня. Одержав записку від В. П. Науменка з Прохорівки: “Оце післязавтра, себто 15 липня, наша церква поминає Св. Володимира, а я ношу це саме ім’я. Одержав звістку, що в цей день прибудуть до мене П. Житецький і Тумасов з Києва. До Вас моє прохання: 15-го, раненько вставши, прибудьте до нас разом з дружиною, та й погуляємо всі в купі,

М. В. Лисенко (1842–1912), композитор, педагог, громадський діяч

а 16-го мабуть ми з Павлом Житецьким і Гумасовим поїдемо на Тарасову гору, то й умовимось, щоб там нам зустрілись з Вами”

Тож і 1892 року вони не порушили традицію: віншували іменинника з 40-річчям. Очевидно, 15-го липня всі разом були в Прохорівці,

Групове фото біля могили Т. Шевченка. 16.07.1892 р.

[1, зош. 2, арк. 8, зв.]. І далі: *“Звичайно, я з жінкою прибули раненько 15-го до хати дорогого іменинника і застали там чималу компанію своїх людей... З Києва було чоловік п'ять-шість, між якими був К. П., Михальчук зі своєю донею Вірою, тоді ще чепурненьким підлітком”* [1, зош. 2, арк. 8, зв.].

Про те, що “старогромадівці” щороку в липні приїздили до Науменка й до Кобзареві могили, свідчать наступні записи Гнилоширова: *“1888 р. В іюлі були на могилі Тараса велика компанія, повертаючись від Науменка з Прохорівки на Келебердянській галері “Ярослав” в традиційний день 16-го липня”* [1, зош. 3, арк. 1]; *“1889 р. 14 липня після обід поїхав я в Келеберду до М. О. Каневського, щоб то завтра разом побувати на іменинах у В. П. Науменка в Прохорівці. Володимир Павлович зустрів нас коло двору, привітались, поздоровили його, а вже в хаті привітались з П. Житецьким, К. Михальчуком, Г. Мачтетом та іншими. А 16-го, у неділю, вся ця компанія приїхала до Канева привезла копію портрета Т. Шевченка худ. Рєпіна”* [1, арк. 4, зв.].

Як бачимо з цих нотаток, щороку 15 липня до В. П. Науменка в Прохорівку приїжджали його друзі вітати з днем народження.

а наступного, за традицією, поїхали на Шевченкову могилу. І щоб назавжди запам'ятати цей день, – сфотографувалися на могилі й поблизу могили за столом. І про це красномовно засвідчує напис на звороті світлини: *“16.07.1892 р.”*.

Ось так подарована С. А. Гальченком книга “Повернені Шевченківські раритети” допомогла встановити, що на світлині серед видатних митців України, які сидять на Шевченковій могилі, присутній і охоронець Кобзареві могили Василь Степанович Гнилоширов. Помер він 3 листопада 1900 року. Похований на одному з канівських цвинтарів. На жаль, місце його поховання не вдалося встановити. Відомо тільки, що *“його близькі друзі старогромадівці над його могилою встановили пам'ятник з написом:*

*Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне”* [4].

Література

1. Гнилоширов В. С. К истории могилы Т. Шевченко / В. С. Гнилоширов // Институт рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф-І. – № 335.
2. Зінчук Людмила. Покликання (До 150-річчя від дня народження В. С. Гнилоширова) / Людмила Зінчук // В сім'ї вольній,

- новій: Зб. – К.: Рад. письм., 1986. – Вип. 3. – С. 189–194.
3. Побірченко Н. С. Гнилосиров Василь Степанович / Н. С. Побірченко // Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. Кн.1: навч. посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 385–394.
4. Самотній Я. Пам'яті Гнилосирова / Я. Самотній // Каневская неделя. – 1913. – № 8.
5. Танана Р. В. Палкий шанувальник Великого Кобзаря / Р. В. Танана // Дзвін. – 2011. – № 3. – С. 118–123.
6. Тарахан-Береза Зінаїда. Святиня / Зінаїда Тарахан-Береза. – К.: Родовід, 1998. – С. 173–179.
7. Шевченківський словник: У 2 т. / Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР. – Т. I. – К.: Головна редакція УРЕ, 1975. – С. 158–159.